

УДК 347.91/95:347.63

Н. Волкова,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ЩОДО ОСПОРЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ (ОКРЕМІ АСПЕКТИ)

Відповідно до ст. 121 Сімейного кодексу (далі – СК) України [1], права та обов'язки матері, батька й дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому органом державної реєстрації актів цивільного стану в установленому законом порядку.

Посилаючись на цю норму, необхідно зазначити, що сімейні правовідносини виникають між батьками та дітьми за умови, якщо походження дитини від батьків засвідчено відповідними органами.

Однак можуть виникнути такі обставини, коли батьки помилково записані такими або, навпаки, з вини батьків або одного з них записано батьками дитини (один із батьків) тих, від яких не походить дитина, внаслідок чого відсутня кровна спорідненість. На випадок таких обставин законодавством передбачено можливість оспорити батьківство.

Серед науковців, які займалися дослідженням оспорювання батьківства, необхідно назвати таких учених, як Л.Є. Гузь, Л.А. Кондратьєва, Г.Я. Тріпутьський, З.В. Ромовська, Ю.С. Червоний та інші. Однак необхідно зазначити, що більшість наукових досліджень щодо оспорювання батьківства, як правило, висвітлювалось на сторінках підручників із сімейного права й повною мірою не досліджувались питання процесуальних особливостей розгляду справ про оспорювання батьківства в цивільному судочинстві. Аналіз доктрин права та матеріали судової практики щодо розгляду справ про оспорювання батьківства свідчать про на-

явність низки проблем, що стосуються процесуального порядку розгляду зазначеної категорії справ і потребують подальшого наукового осмислення.

Основною метою статті з огляду на досягнення науки цивільного процесуального права, застосування норм сімейного права та вивчення судової практики є виявлення, постановка й вирішення проблем щодо процесуальних особливостей розгляду справ про оспорювання батьківства в цивільному судочинстві.

Так, згідно з ч. 1 ст. 136 СК України, особа, яка записана батьком дитини відповідно до норм СК України, має право оспорити своє батьківство, висунивши позов про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини.

Оспорювання батьківства після смерті особи, яка записана батьком дитини, передбачено ч. 1 ст. 137 СК України, а саме: якщо той, хто записаний батьком дитини, помер до народження дитини, оспорити його батьківство мають право його спадкоємці за умови подання ним за життя до нотаріуса заяви про невизнання свого батьківства.

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3 [2] у п. 12 дублює вищенаведене положення ч. 1 ст. 137 СК України та надає роз'яснення щодо застосування цієї норми: «... якщо особа, яка записана батьком дитини, померла до народжен-

ня дитини, оспорити батьківство мають право спадкоємці цієї особи за умови подання нею за життя заяви нотаріусу про невизнання свого батьківства. У разі настання смерті особи після оспорення нею свого батьківства в суді її спадкоємці можуть підтримати позовну заяву відповідно до положень ст. 37 ЦПК про процесуальне правонаступництво в цивільних справах. Коли ж померла особа не знала про те, що її записано батьком дитини, оспорити батьківство вправі її спадкоємці першої черги за законом, названі у ст. 1261 Цивільного кодексу України: дружина, батьки й діти. У зазначених випадках батьківство оспорується шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про померлу особу як батька з актового запису про народження дитини. Для цих вимог позовну давність не встановлено».

Стаття 138 СК України передбачає право матері дитини, яка народила дитину у шлюбі, на оспорування батьківства свого чоловіка в тих випадках, якщо мати просить виключити запис про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини за умови, що особа, яка вважає себе батьком дитини, подає відповідну заяву про своє батьківство.

Однак положення ч. 2. ст. 138 СК України, що «вимоги матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового запису про народження дитини може бути задоволена лише у разі подання іншою особою заяви про своє батьківство», в юридичній літературі піддається критиці. Так, Г.Я. Трипільський справедливо зазначає, що «в даному разі законодавець допустив неточність, змішуючи поняття оспорування та визнання батьківства» [3, с. 270]. Ю.С. Червоний уважав, що таке положення «не відповідає загальному положенню СК, згідно з яким підставою для визнання батьківства є будь-які відомості, що свідчать про походження дитини від певної особи, зібрані відповідно до норм ЦПК. Тому якщо мати дитини зможе надати докази, які дадуть суду

підставу дійти висновку, що її чоловік не є батьком дитини, зазначений позов має бути задоволений незалежно від подання іншою особою заяви про своє батьківство» [4, с. 220]. Із позицією останнього не погоджується З.Р. Ромовська та зазначає, що «відповідно до ч. 8 ст. 7 СК України, регулювання сімейних відносин має здійснюватись з максимально можливим урахуванням інтересів дитини. Норма статті 138 СК України узгоджується з цією вимогою» [5, с. 322].

Сімейне законодавство України передбачає оспорування не тільки батьківства, а й материнства. Відповідно до ст. 139 СК України, можна оспорювати материнство у двох випадках, а саме: жінка, яка записана матір'ю дитини, може оспорити своє материнство (ч. 1 ст. 139 СК України); жінка, яка вважає себе матір'ю дитини, має право висунути позов до жінки, яка записана матір'ю дитини, про визнання свого материнства. Оспорування материнства не допускається у випадках, передбачених ч. ч. 2, 3 ст. 123 СК України (ч. 2 ст. 139 СК України).

Згідно з п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3, «судам слід урахувати, що відповідно до ст. 136 СК України оспорування батьківства можливе тільки після реєстрації народження дитини і до досягнення нею повноліття, а в разі її смерті не допускається».

Справи про оспорування батьківства розглядаються в судовому порядку в цивільному судочинстві згідно з положеннями ст. 15 ЦПК України [6]. Відповідно до положень ст. ст. 136, 137, 138, 139, 140 СК України та п. п. 11, 12, 13, 14 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3,

справи про оспорування батьківства розглядаються в позовному провадженні, оскільки відповідна особа звертається до суду з позовом про виключення з актового запису про народження дитини відомостей про батька дитини.

Однак у юридичній літературі ведуться певні дискусії щодо розгляду цієї категорії справ у позовному провадженні. Так, наприклад, З.В. Ромовська зазначає, що «оспорування батьківства не може бути позовною вимогою» [7, с. 66–67]. Із цією думкою не погоджувався Ю.С. Червоний, посиляючись на те, «що ст. ст. 136 і 140 та вимоги про оспорування батьківства, материнства іменуються позивними», «у разі висунення вимоги про оспорування батьківства, материнства є спір, що виникає із сімейних правовідносин ... особа, записана як батько (матір), вимагає, щоб суд визнав відсутність між нею та дитиною сімейних правовідносин» [8, с. 357]. Така позиція автора щодо позовного характеру справ про оспорування батьківства є обґрунтованою й такою, що заслуговує на увагу. Уважаємо, що ця категорія справ підлягає розгляду саме за правилами позовного провадження, оскільки справи про оспорування батьківства містять у собі всі елементи позовного провадження. При цьому основним критерієм, що слугує засобом для розмежування видів цивільного судочинства, є спір про право, який наявний у справах про оспорування батьківства.

Позовна заява про оспорування батьківства подається до суду за правилами загальної територіальної підсудності, визначеною ст. 109 ЦПК України, на підставі якої позовну заяву по цій категорії справ необхідно подавати в суд за зареєстрованим у встановленому порядку місцем проживання відповідача.

Щодо позовної давності у справах про оспорування батьківства необхідно зазначити, що, відповідно до норм сімейного законодавства, до вимоги матері про виключення запису про її чоловіка як батька дитини з актового

запису про народження дитини встановлюється позовна давність в один рік, яка починається від дня реєстрації народження дитини (ч. 3. ст. 138 СК України).

Також сімейне законодавство передбачає, що позовна давність не застосовується до вимоги чоловіка про виключення запису про нього як батька з актового запису про народження дитини (ч. 6. ст. 136 СК України); до вимоги про виключення запису про особу як батька дитини з актового запису про народження дитини (ч. 4. ст. 137 СК України).

Відповідно до абз. 2 п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3, «оспорити батьківство має право особа, яка записана батьком дитини в Книзі реєстрації народжень (ст. 136 СК), – шляхом пред'явлення позову про виключення відомостей про неї як батька з актового запису про народження дитини».

Щодо цього положення Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3 і ст. 136 СК України в доктрині сімейного права існують певні зауваження. З аналізу цих норм випливає, що позивачем у справі про оспорування батьківства є особа, яка записана батьком дитини, а відповідачем – державний відділ реєстрації актів цивільного стану. Однак необхідно погодитись із Ю.С. Червоним, який зазначав, що в разі висунення позову про оспорування батьківства особа, записана батьком дитини (позивач), вимагає від суду визнання відсутності родинних правовідносин між ним і дитиною, батьком якої він записаний. Тому, як справедливо зазначав автор, відповідачем у справі буде сама дитина, а не державний відділ реєстрації ак-

тів цивільного стану [8, с. 356]. Однак існує й інша точка зору. Так, наприклад, Л.Є. Гузь вважає, що у справах про оспорювання батьківства відповідачем буде мати дитини [9, с. 84]. З.Р. Ромовська взагалі надає матері подвійний правовий статус участі в цій категорії справ, зокрема зазначає, що «відповідачем у спорі про батьківство є саме матір дитини ... поряд із цим вона в процесі має одночасно вважатися і представником дитини» [5, с. 328].

Убачається, що висловлювання про те, що матір є відповідачем у справі про оспорювання батьківства, є не правильним, оскільки у справах про оспорювання батьківства здійснюється захист прав та інтересів дитини й установлюється відсутність кровного споріднення між особою, яка записана батьком дитини, та самою дитиною, яка й буде відповідачем у справі. Оскільки дитина є неповнолітньою особою, не може захищати самостійно свої права й інтереси, то від імені дитини в суді виступатиме її законний представник.

Щодо державного відділу реєстрації актів цивільного стану, то він не може виступати відповідачем у справі, оскільки не є суб'єктом спірних правовідносин, спір про оспорювання батьківства (припинення родинних стосунків) виникає між особою, яка записана батьком дитини, та самою дитиною. У свою чергу, вищенаведений відділ уносить зміни в актовий запис про народження дитини відповідно до рішення суду про виключення відомостей про батька з актового запису про народження дитини.

Проаналізувавши судову практику, можемо констатувати, що встановлені також непоодинокі випадки, коли суд залучає відділ державної реєстрації актів цивільного стану як третю особу.

Так, наприклад, Яготинський районний суд Київської області розглянув у відкритому судовому засіданні справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – відділ державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Яготинського районного управ-

ління юстиції Київської області про оспорювання батьківства та виключення запису про батька з актового запису про народження дитини [10].

Така судова практика викликає певні зауваження, оскільки, відповідно до цивільного процесуального законодавства, є два види третіх осіб: треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, і треті особи, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Якщо розглянути правове становище третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, то необхідно зазначити, що така особа вступає в розпочатий судовий процес між двома сторонами (позивачем і відповідачем) із власною вимогою на предмет спору й має особистий інтерес у справі. Щодо третьої особи, яка не заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, то, згідно зі ст. 35 ЦПК України, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, можуть вступити у справу на стороні позивача або відповідача до ухвалення судом рішення, якщо рішення в справі може вплинути на їхні права або обов'язки щодо однієї зі сторін.

На підставі вищевикладених норм законодавства відділ державної реєстрації актів цивільного стану у справах про оспорювання батьківства не може займати праве становище третьої особи. Цей відділ «має реєстраційний характер: він зобов'язаний на підставі рішення суду здійснити певний запис» [11, с. 33]. Із цього приводу Г.Я. Трипільський зазначив, що «ставлення органів РАГСу до результатів розгляду даних справ є аналогічним ставленню до них державного виконавця, який до справ, що розглядаються судом, звичайно не залучається» [3, с. 271].

Здійснивши аналіз норм сімейного законодавства, ми встановили, що СК України закріплює два випадки, коли особа, яка записана батьком дитини, немає право оспорити своє батьківство:

- особа, яка в момент реєстрації її батьком дитини знала, що не є таким;
- особа, яка дала згоду на застосування допоміжних репродуктивних тех-

нологій відповідно до ч. 1 ст. 123 СК України.

Предметом доказування в справах про оспорювання батьківства є відсутність кровного споріднення між особою, записаною батьком дитини, і дитиною. Для підтвердження цього факту особа, яка оспорує батьківство, повинна надати всі необхідні докази, оскільки тягар доказування лежить на особі, яка оспорує батьківство.

Отже, факт відсутності кровного споріднення між особою, записаною батьком дитини, і дитиною у справах про оспорювання батьківства встановлюється судом з урахуванням усіх обставин. При цьому можуть застосовуватися будь-які засоби доказування, що передбачені ч. 2 ст. 57 ЦПК України, а саме: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показання свідків, письмові докази, речові докази, зокрема звуко- й відео-записи, висновок експерта.

Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15.05.2006 № 3 в п. 14 звертає увагу судів на те, «що, відповідно до ст. 140 СК, стягнення за рішенням суду з особи, записаної батьком або матір'ю, аліментів на дитину не є перешкодою для звернення до суду з позовом про виключення відомостей про них як батька з актового запису про народження цієї дитини. Задоволення судом зазначених вимог може бути підставою для перегляду рішення про стягнення аліментів у зв'язку з нововиявленими обставинами (п. 1 ч. 2 ст. 361 ЦПК України)».

У разі доведеності відсутності кровної спорідненості суд ухвалює рішення про виключення відомостей про батька з актового запису про народження дитини.

Підбиваючи підсумки, хотілось би наголосити, що зазначений вище перелік проблемних питань не є вичерпним. Загалом варто констатувати низку сут-

тєвих проблем щодо розгляду справ про оспорювання батьківства в цивільному судочинстві, що потребують подальшого дослідження.

Ключові слова: оспорювання батьківства, дитина, захист прав дитини, судовий розгляд, цивільне судочинство.

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесуальних особливостей розгляду й вирішення цивільних справ про оспорювання батьківства. На основі аналізу чинного законодавства, результатів попередніх досліджень і судової практики визначено правову природу справ про оспорювання батьківства, правовий статус позивача та відповідача у справах про оспорювання батьківства і процесуальний порядок розгляду цієї категорії справ.

Стаття посвящена комплексному исследованию процессуальных особенностей рассмотрения и разрешения гражданских дел об оспаривании отцовства. На основе анализа действующего законодательства, результатов предыдущих исследований и судебной практики определены правовая природа дел об оспаривании отцовства, правовой статус истца и ответчика по делам об оспаривании отцовства и процессуальный порядок рассмотрения данной категории дел.

The article is devoted to the complex research of the procedural peculiarities of consideration and resolution of civil cases of paternity. Based on the analysis of the current legislation, previous studies and jurisprudence defined the legal nature of cases of paternity, the legal status of the plaintiff and defendant in cases of paternity and the procedure of consideration of this category cases.

Література

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.

2. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 р. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06>.
3. Тріпільський Г.Я. Процесуальні особливості розгляду цивільних справ про опорування батьківства (материнства) / Г.Я. Тріпільський // Актуальні проблеми держави і права. – Одеса : Юридична література, 2007. – С. 269–274.
4. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю.С. Червоного ; пер. з рос. – К. ; О : Юрінком Інтер, 2008. – 504 с.
5. Ромовська З.В. Українське сімейне право : [підручник] / З.В. Ромовська. – К. : Правова єдність, 2009. – 500 с.
6. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № № 40–41, 42. – Ст. 492.
7. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: погляд в майбутнє / З.В. Ромовська // Право України. – 2001. – № 2. – С. 66–67.
8. Семейное право Украины : [учебник] / под ред. Ю.С. Червоного. – К. : Правова єдність, 2009. – 640 с.
9. Гузь Л.Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект) / Л.Є. Гузь. – Х. : Фактор, 2011. – 464 с.
10. Рішення Яготинського районного суду Київської області від 4 січня 2016 року у справі № 382/2570/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54797348>.
11. Червяков К.К. Установление и прекращение родительских прав и обязанностей / К.К. Червяков. – М. : Юрид. лит., 1975. – 104 с.

